

Italské *rafforzamento fonosintattico* a jeho role v tzv. smíšených paradigmatech

Pavel Štichauer (Praha)

THE ITALIAN *RAFFORZAMENTO FONOSINTATTICO* AND ITS ROLE IN MIXED PARADIGMS

This paper addresses the issue of *rafforzamento fonosintattico* (RF), phonosyntactic doubling, typical of a wide range of Italo-Romance dialects, and its relation to the phenomenon of mixed paradigms, also attested in a number of Italian varieties. After a discussion of the basic properties of RF, the article introduces mixed paradigms and proceeds to show how RF is used morphologically to signal important morphosyntactic contrasts, such as the difference between the 2nd and 3rd persons singular where a homonymous outcome of *habes/habet* > *a* is found. The paper thus intends to put forward another case of *morphologization* on the basis of the interesting — and endangered — phenomenon of mixed paradigms.

KEYWORDS

rafforzamento fonosintattico (RF); phonosyntactic doubling; Italian; Italian dialects; mixed paradigms; morphologization.

KLÍČOVÁ SLOVA

rafforzamento fonosintattico (RF); fonosyntaktické zdvojení; italština; italské dialekty; smíšené paradigma; morfoložizace.

1. ÚVOD

Nepříliš atraktivní a transparentní název tohoto článku¹ vyžaduje hned z kraje vysvětlení dvou ústředních pojmů, které by se zdánlivě mohly jevit jako něco, co má z obecnělingvistického hlediska pramalý význam. Pokusím se však ukázat, že oba termíny — *rafforzamento fonosintattico* a *smíšené paradigma* — se vztahují k pozoruhodným fenoménům, jejichž povaha rozhodně není bez zajímavosti i pro širší lingvistickou komunitu.

Rafforzamento (nebo také *raddoppiamento*) fonosintattico (nadále jen RF) je jev typický nejen pro standardní italštinu, ale i pro celou řadu italských dialektů. Jde o *geminaci* (či obecněji o *fortizaci*)² konsonantů přes hranici slov, tedy o typ *sandhi*

1 Článek je součástí grantu GAČR 16-00236S *Smíšená paradigmata v italo-románských jazycích*. Děkuji dvěma anonymním recenzentům za konstruktivní připomínky a návrhy, které jsem do textu integroval. Text vychází z příspěvku, který jsem přednesl na *Osmém přednáškovém setkání Skupiny pro románskou kontrastivní lingvistiku* na FF JČU v Českých Budějovicích dne 22. 12. 2016.

2 V obecné rovině je skutečně přesnější hovořit o opozici mezi *nenapjatými/napjatými* (lenisovými/fortisovými) konsonanty (Duběda, 2005, s. 81) a RF považovat za projev *forti-*

OPEN ACCESS

(srov. např. Sampson, 2016; u nás také Hamplová, 2004, s. 29³), jako je tomu např. ve spojení *a Roma*, které ve fonetické realizaci vykazuje zdvojení počátečního *r*, tedy [ar'ro:ma]. RF se objevuje ve standardní italštině ve dvou odlišných případech, zatímco v dialektech se pak uplatňuje za různých podmínek. Obvykle se odděluje pravidelné RF od nepravidelného RF (Loporcaro, 1997, s. 1).

*Smíšené paradigma*⁴ je naopak jev, který ve standardní italštině nenalezneme; je však typický pro celou řadu dialektů střední a jižní Itálie: ve smíšených paradigmatech se ve složených časech střídají pomocná slovesa *ESSE / HABERE*⁵ (standardní italština *essere / avere*) nikoli napříč různými skupinami sloves (např. tranzitivní vs. inakuzativní slovesa *ho mangiato* vs. *sono arrivato*), ale *uvnitř* jednoho a téhož modotemporálního paradigmatu, jak je vidět v příkladu (1)⁶:

(1)

	SINGULÁR	PLURÁL
1. os.	so 'dittə	emə 'dittə
2. os.	a 'dittə	ete 'dittə
3. os.	a d 'dittə	ɔ:nə 'dittə

Paradigma zachycuje perfektum (it. *passato prossimo*) slovesa *dire* („říci“) v nářečí městečka Locorotondo (jižní Itálie, Apulie, Bari; srov. Torcolacci, 2015, s. 43). Zatímco v 2. a 3. os. sg. a v celém plurálu je sloveso *HABERE*, v 1. os. sg. nacházíme nečekaně sloveso *ESSE*, a to bez ohledu na typ slovesa (např. s inakuzativním *venire* by časování vypadalo stejně). Kromě tohoto „smíšeného“ charakteru je zde také pozoruhodný kontrast mezi 2. a 3. os. sg., který není svěřen odlišné morfologii pomocného slovesa (máme zde homonymní *a*), ale právě RF, jež se objevuje pouze ve 3. os. sg. Zdá se, že právě RF je zde použito k morfologickým účelům.

Cílem tohoto článku je ukázat, jak spolu oba jevy souvisejí, tj. jak je RF distribuováno v rámci těchto smíšených systémů.⁷ Pokusím se demonstrovat, že RF, jako

zace (Ashby — Maidment, 2015, s. 121), neboť ne vždy je ve hře jen dvojice krátký-dlouhý konsonant, tj. např. /r/ — /rr/, ale tyto alternace zahrnují také změny ve způsobu a místě artikulace, např. /j/ — /gg/, /v/ — /bb/, /f/ — /tʃ/ (srov. např. Ledgeway, 2009, s. 39 pro neapolštinu; Loporcaro, 1997, s. 100 pro mnoho dalších dialektů). Proto budu RF v článku značit zdvojením spíše než dvojtečkou (k tomu srov. Duběda, 2015, s. 80).

³ Hamplová (2004, s. 29) používá termín *fonosyntaktické zdvojení*.

⁴ Budu používat tento pojem jako přímý překlad běžně užívaného termínu *mixed paradigm* (srov. např. Bentley — Eythórsson, 2001).

⁵ Vzhledem k různým podobám těchto dvou sloves v italských dialektech tu budu používat lat. východiska *ESSE / HABERE*.

⁶ Šedé stínování bude napříště signalizovat paradigmatické „buňky“, kde je *esse*.

⁷ Nelze však říci, že morfologizace RF je přímočaře vynucena povahou smíšených paradigmat. Souvislost je volná a víceméně náhodná. Jak bude patrné z dalšího výkladu, RF je jev asimilačního původu a jeho morfologizace je nezávisle doložena; smíšená paradigmata

původně asimilační jev, se může *morfologizovat* a začít tedy plnit morfologické funkce, tj. slouží k signalizaci různých morfosyntaktických opozic, jako je právě rozdíl mezi osobou / číslem apod. Článek chce být v obecně rovině příspěvkem nejen k aktuální diskusi o složitém vztahu fonologie a morfologie (tedy k tomu, co se nazývá *morfologii*, srov. např. Haspelmath — Sims, 2015, kap. 10), ale i zamyšlením nad komplexitou některých jevů flexivní morfologie (kam perifrastické časování po právu patří).

Text je strukturován takto. Sekce 2 a 3 budou věnovány nejprve RF: obecnému popisu a otázce jeho původu. V sekci 4 přijde na řadu podrobnější prezentace smíšených paradigmat. Sekce 5 bude věnována distribuci RF v rámci těchto smíšených systémů.

2. PRAVIDELNÉ A NEPRAVIDELNÉ RF

Jak uvádí Loporcaro (1997, s. 1–2), RF je ve standardní italštině přítomno ve dvou odlišných (a nejspíš vzájemně nezávislých) kontextech. V jednom je zcela pravidelné a spontánní, ve druhém je nepravidelné a závislé na konkrétních slovech, která ho spouštějí.

Pravidelné RF je automatickým fonologickým procesem, který spouští každé slovo s přízvukem na poslední slabice, tj. jak víceslabičná oxytona, tak jednoslabičná slova s vlastním přízvukem, v kontaktu s následujícím slovem začínajícím souhláskou, jak lze vidět z následujících příkladů (2)–(4), zachycujících tyto fonologicky dané kontexty (v protikladu k ostatním okolím):

(2) *Lo farà bene* [lofa'ra **b'**ɛ:ne] vs. *lo faremo bene* [lofa're:mo **b'**ɛ:ne]

(3) *Più tempo* ['pju **t'**ɛmpo] vs. *tanto tempo* ['tanto **t'**ɛmpo]

(4) *Sto bene* [s'to **b'**ɛ:ne] vs. *stanno bene* [s'tanno **b'**ɛ:ne]

Nepravidelné RF je naopak lexikálně podmíněným procesem, při němž toto fonosyntaktické zdvojení spouštějí jen některá nepřízvučná jednoslabičná slova a některá víceslabičná paroxytona. Do první skupiny (5) patří ve standardní italštině *a*, *da*, *e*, *fra/tra*, *ma*, *né*, *o*, *se*, *su*; do druhé skupiny (6) *come*, *quando*, *qualche*:

(5) *Andiamo a Roma* [and'ja:mo **ar'**ro:ma] vs. *parliamo di Roma* [parl'ja:mo di **ro:**ma]

(6) *Qualche tempo fa* ['kwalke **t'**ɛmpo 'fa] vs. *quanto tempo fa* ['kwanto **t'**ɛmpo 'fa]

Pravidelné — *fonologicky podmíněné* — RF vykazuje pouze standardní italština (a toskánské variety), zatímco ostatní dialekty (v podstatě celá střední a jižní Itálie) znají pouze nepravidelné — *lexikálně podmíněné* — RF (srov. např. Loporcaro, 1997, s. 8; 2015, s. 135–138), kde je tato schopnost tedy součástí informace inherentní danému lexému: „Il RC [= RF] va necessariamente ritenuto perciò una proprietà lessicalizzata di determinate parole.“ [„RF tedy musíme nutně považovat za lexikalizovanou vlastnost určitých slov“] (Ledgeway, 2009, s. 41). Proto také přítomnost či nepřítomnost lexikálně

jsou fenoménem flexivní morfologie, kde je selekce pomocného slovesa řízena spíše morfologicky než syntakticky. Děkuji jednomu z anonymních recenzentů za tento podnět.

podmíněného RF může být víceméně znakem různých *regionálních italštin* (např. De Blasi, 2014): slova spouštějící RF se liší dialekt od dialektu, proto v mnoha varietách spouští RF i předložka *di* (a naopak *da* spouští RF jen v Toskáně, zatímco v jihoitalských dialektech a také obecně v regionální italštině jihu RF po *da* chybí).⁸

3. DIACHRONNÍ PŮVOD RF

Tato dvojitá povaha RF, tedy fonologicky podmíněné *versus* lexikálně podmíněné (a bez fonologické podmínky), vedla v poslední době mnoho lingvistů k návrhům celé řady sofistikovaných pokusů, jak oba typy RF jednotně vysvětlit, popř. přímo zredukovat na jediný základní mechanismus (srov. přehled těchto teorií u Loporcaro, 1997, s. 2–23; nejnověji také 2015, s. 135–138; zejména pak Torcolacci, 2015, s. 9–24). Třebaže zde není nutné zacházet do podrobností, můžeme jen naznačit, že taková redukce je v zásadě nemožná: nepravidelné RF, které spouštějí (jen některá!) víceslabičná paroxytona jako *come, quando* aj., lze stěží „navléknout“ na pravidelné RF, které spouští jakékoli oxytonum.

Přesto lze fonosyntaktické zdvojení vidět jako jev, který má v obou podobách určité diachronní souvislosti. Někteří lingvisté (např. i filologové konce 19. století jako Francesco D'Ovidio či Hugo Schuchardt, jejichž teorie shrnuje Loporcaro, 1997, s. 31–36) považují oba typy RF za něco, co má — diachronně vzato — nejspíš různý původ. Otázkou je pak jen to, zda je pravidelné RF diachronní inovací zcela nezávislou na nepravidelném RF, anebo zda lze foneticky automatické RF považovat za přirozeného nástupce postupně zanikajícího nepravidelného RF.

Je třeba říci, že společným jmenovatelem je diachronní původ nepravidelného RF — a je-li toto lexikálně podmíněné RF jediné RF přítomné v mnoha dialektech, jak už jsme uvedli výše, pak je také diachronně primární. V tomto smyslu bude pravidelné RF systémovou inovací (srov. Loporcaro, 2015, s. 137⁹).

Není sporu o tom, že lexikálně podmíněné RF má původ v asimilaci konsonantických skupin — přes slovní hranice, tedy opět v *sandhi* — ve vulgární latině¹⁰, ve spojeních jako *ad Romam* či *tres canes* (kde tedy údajně sekvence *d-r* a *s-c* vedla k regresivní asimilaci *r-r* a *k-k*: *aRRomam, treKKanes*). To, že tento jev byl v latině zcela automatický, dokládá Loporcaro na mnoha příkladech (Loporcaro, 1997, s. 41–46, 119–127) a potvrzuje to nejnověji i Adams (2013, s. 129, 149, 152, 157–158), který upozorňuje, že tendenci k asimilaci měla zejména gramatická a jednoslabičná slova (*cum, illam* aj.),

⁸ Srov. Ledgeway (2009, s. 41–42), který nabízí seznam těchto slov v neapolštině.

⁹ „The fact that only irregular RF is documented in the Latin sources and in most of the dialects today preserving phonemic consonant gemination argues for the view that regular RF is a later innovation of Tuscan, (...)“

¹⁰ Adams (2013, s. 130) upozorňuje, že tato asimilace byla evidentně všeobecným rysem *mluveného jazyka*, nikoli jen nejnižších vrstev, s nimiž je tradičně pojem vulgární latiny spojován. O přímé souvislosti s RF se však vyjadřuje spíše rezervovaně (srov. Adams, 2013, s. 149, pozn. 8).

jakož i některé slovesné tvary (např. 3. os. sg. i pl.): „A distinction must be made between final -m in general and that in monosyllables or ‘grammatical’ words. In the latter it was assimilated to a following consonant“ (Adams, 2013, s. 129).

Z toho plyne, že lexikální schopnost spouštět RF by dnes měla vykazovat slova, která etymologicky vzato (v latině) končila na souhlásku a v kontaktu s následujícím slovem začínajícím také na souhlásku procházela automatickou asimilací. To také v drtivé většině případů platí. Např. pro výše zmíněné výrazy *come a qualche* se předpokládá jako východisko *QUOMODO+ET a *QUALE+QUID; podobně pak *e < ET*; *a < AD*; *da < *DE+AB* (srov. Loporcaro, 1997, s. 23; Ledgeway, 2009, s. 40).

Avšak ani toto diachronní vysvětlení nestačí. Je totiž mnoho slov či konkrétních slovních tvarů (zejména slovesných), v nichž RF nastává, aniž by bylo možné doložit finální konsonant ve výchozím latinském slově¹¹; a podobně máme mnoho případů, kdy očekávané RF — takto etymologicky podmíněné — vůbec nenastává. Loporcaro (1997, s. 88) pro tyto případy, mezi nimiž převažují právě konkrétní slovní tvary, postuluje jakousi „*specificazione diacritica delle singole forme*“ [„diakritické určení jednotlivých forem“].

Jedinečným prostorem, kde se RF téměř nepředvídatelně uplatňuje či neuplatňuje, nabízejí pomocná slovesa *HABERE / ESSE*, která ve standardních románských jazycích, jako je např. francouzština a italština, slouží k tvoření složených časů, a jejichž selekce je obvykle dána syntakticko-sémantickými faktory (viz *j'ai mangé / ho mangiato* versus *je suis entré / sono entrato*). V mnoha italských dialektech však nacházíme již zmíněné *smíšené systémy*, které jsou zajímavé nejen tím, že v nich pozorujeme *intraparadigmatickou alternaci* dvou pomocných sloves, ale také tím, jak je v nich využito právě *fonosyntaktického zdvojení*.

4. SMÍŠENÁ PARADIGMATA

V mnoha italských dialektech (jde zejména o nářečí kraje Marche, Abruzzo, Apulie, Kampánie, část Lazia, ale i některé variety severní Itálie) nacházíme pozoruhodné systémy časování složených časů, ve kterých figurují obě známá pomocná slovesa, avšak nikoli *napříč* slovesnými třídami, nýbrž *uvnitř* jednoho a téhož modotemporálního paradigmatu. Tento jev je v poslední době v popředí zájmu mnoha lingvistů (srov. např. Bentley — Eythórsson, 2001; Cennamo 2010; Legendre 2010; Loporcaro 2001; 2007; 2014; Ledgeway 2012: 317–327; Manzini — Savoia, 2005, sv. II/III; u nás pak Hončová, 2011; Štichauer, 2016).

Např. paradigma (7) zachycuje časování slovesa *venire* v nářečí letoviska San Benedetto del Tronto (kraj Marche) (Manzini — Savoia 2005, II, s. 682):

11 Loporcaro (1997, s. 89) uvádí jako příklad RF po *HA(BE)O*, 1. os. sg. ve starém dialektu města Lucca. Podobně pak hovoří o situaci ve 3. os. sg. (s. 108), kde v určitých varietách RF nastává, v jiných nikoli.

(7)

	SINGULÁR	PLURÁL
1. os.	so və'nu:tə	femə və'nu:tə
2. os.	ʃi və'nu:tə	ʃetə və'nu:tə
3. os.	a və'nu:tə	a və'nu:tə

Zde je sloveso *ESSE* použito v 1. a 2. os. (sg. i pl.), zatímco *HABERE* pro 3. osoby. Tato distribuce je nejrozšířenější, ale existuje celá řada paradigmat, v nichž alternance pomocných sloves vykazuje jiné distribuční vzorce (variabilita je obrovská, srov. např. Loporcaro, 2014). Velmi rozšířená je např. situace, kdy je „zasazena“ jedním pomocným slovesem jen jedna „buňka“ v daném paradigmatu a všechny ostatní pak tím druhým pomocným slovesem, jak jsme viděli výše u příkladu (1), kde nacházíme *ESSE* jen v 1. os. sg., nebo v následujícím příkladu (8), kde je *ESSE* naopak jen ve 3. os. sg. (jde o sloveso *nascere* ve varietě jihoitalských Pompejí, srov. Cennamo, 2001, s. 444; též Loporcaro, 2007, s. 185):

(8)

	SINGULÁR	PLURÁL
1. os.	ad'dʒə 'na:tə	ammə 'na:tə
2. os.	a 'na:tə	atə 'na:tə
3. os.	ɛ 'na:tə	annə 'na:tə

Jak už bylo řečeno, pozoruhodnou součástí těchto smíšených systémů je pak i značně nepředvídatelná distribuce RF. Přestože se jeví takto chaoticky, určitou pravidelnost vysledovat lze. Jak ukazuje Torcolacci (2015) na nejnovějších datech (která doplňují rozsáhlý materiál obsažený v Manzini — Savoia 2005, II/III), platí v zásadě, že RF se nikdy neobjevuje v plurálu bez ohledu na pomocné sloveso (tedy ať už je tam *HABERE*, anebo *ESSE*, RF nenastává).¹² Naopak v singuláru je situace daleko složitější.

Za prvé, jsou doložena paradigmata, v nichž je RF v celém singuláru bez ohledu na sloveso, jak je vidět na příkladu (9), který zachycuje sloveso *venire* v dialektu Castelvechio Subequo (Abruzzo, prov. L'Aquila; srov. Manzini — Savoia, 2005, II, s. 692):

¹² Nejspíš však neplatí ani tato generalizace. Např. v jihoitalském dialektu Nocera Inferiore (Kampánie, prov. Salerno) spouští RF vždy jen sloveso *ESSE* bez ohledu na to, kde je v paradigmatu použito, takže máme např. v singuláru *so vvə'nuta*, *si vvə'nuta*, *ɛ vvə'nuta*; v plurálu *simmə və'nuta*, *sitə və'nuta*, *so vvə'nuta*. (Data z osobního rozhovoru s rodilým mluvčím Robertem Petrosinem, jemuž tímto děkuji.)

(9)

	SINGULÁR	PLURÁL
1. os.	ajə/sɔ¹³ v̥və'neutə	emə və'neutə
2. os.	ʃi v̥və'neutə	etə və'neutə
3. os.	e v̥və'neutə	annə/avə və'neutə

Za druhé, máme rovněž paradigmata, v nichž spouští RF jen 1. a 2. os. sg., je-li tam *ESSE*, a naopak zcela chybí u 3. os. sg. s *HABERE*. To lze vidět na příkladu (10) (sloveso *parlare*, nářečí vesnice Amandola, Marche, prov. Fermo; srov. Manzini — Savoia, 2005, II, s. 684; Torcolacci, 2015, s. 3, 11, 42):

(10)

	SINGULÁR	PLURÁL
1. os.	so ppar'lato	simo par'lato
2. os.	si ppar'lato	sete par'lato
3. os.	a par'lato	a par'lato

Za třetí, existují také paradigmata, kde RF v singuláru nespouští žádná z forem pomocného slovesa, jak vidíme na příkladu slovesa *durmir* (11) (stejná oblast jako u příkladu (10), vesnička Ortezzano; srov. Manzini — Savoia, 2005, II, s. 682):

(11)

	SINGULÁR	PLURÁL
1. os.	sɔ dur'mito	semo dur'mito
2. os.	si dur'mito	sete dur'mito
3. os.	a dur'mito	a dur'mito

RF se tedy skutečně jeví jako naprosto nepředvídatelný a v zásadě redundantní prvek. Přesto lze vysledovat jednu přímočarou pravidelnost: ve všech dialektech, které mají ve 2. a 3. os. sg. *HABERE* ve zcela stejném homonymním tvaru ($a < habes/habet$),¹⁴ jsou obě osoby odlišeny právě přítomností / absencí RF. To je jasný příklad procesu, který se běžně označuje jako *morfologizace*.

¹³ V 1. os. sg. je doložena tzv. *free variation* (variazione libera), tj. v podstatě volitelná selekce jednoho či druhého pomocného slovesa. Srov. k tomu zejména Loporcaro, 2007; 2014.

¹⁴ Bentley — Eythórsson (2001, s. 67–70) vidí právě v této homonymii, respektive v nutnosti ji eliminovat, diachronní původ těchto smíšených paradigmat. Jak bude patrné příkladů (12)–(13), mnoho dialektů homonymii však řeší zcela jinak.

5. MORFOLOGIZACE RF VE SMÍŠENÝCH PARADIGMATECH

Jako morfologizaci můžeme v zásadě označit jakýkoli proces, při kterém jsou určitým (spontánním) fonetickým (či fonologickým) kontrastům svěřeny morfologické funkce, jako je např. signalizace morfosyntaktických opozic.¹⁵ Je velmi dobře doloženo, jak se v italských dialektech morfologizovala například metafonie, tj. typ vokální harmonie, při níž koncové nepřízvučné vokály vykonávají vliv na přízvučné samohlásky (a vedou k jejich uzavření, nebo naopak k otevření, popř. k diftongizaci), srov. k tomu zejména Maiden, 1989; 1991; Vincenzi, 2003; Krämer, 2009, s. 99.

Morfologizaci RF však můžeme nalézt také.¹⁶ V neapolštině je např. plurál maskulin od feminin odlišen právě přítomností RF: *'e figlie / 'e ffiglie* [e'fijjə / ef'fijjə] stand. it. *i figli / le figlie* (Ledgeway, 2009, s. 47–48). Jak říká sám Ledgeway (2009, s. 48; srov. též Loporcaro, 1997, s. 49), RF v plurálu lze etymologicky vysvětlit — např. postulací **illaec filiae*.

V mnoha jihoitalských varietách je také zachována opozice *neutrum-maskulinum* (nebo obecněji nepočitatelné-počitatelné), když po členu (*l*)o je v prvním případě RF, v druhém nikoli (a máme tak např. *o ccafé* vs. *o café*, „káva“ vs. „kavárna, bar“ (Ledgeway, 2009, s. 151). Také v tomto případě je k dispozici přesvědčivé etymologické vysvětlení (< *illud*).

V nářečí mestečka Arielli (Abruzzo, prov. Chieti) nacházíme následující protiklad: *so 'vista* („viděl jsem“) / *so v'vista* („jsem viděn“) (srov. Biberauer — D'Alessandro, 2006, s. 87–88; též Torcolacci, 2015, s. 31). Zde už etymologické vysvětlení selhává: v jednom případě etymologické východisko s finálním konsonantem *sum* (> *son*, *so'*) RF nespouští, v druhém ano. To znamená, že RF je zde využito k signalizaci protikladu aktiva a pasiva: vzhledem k tomu, že v 1. os. sg. je použito pomocného slovesa *ESSE*, stejně tak jako v pasivu (kde je *ESSE* všude), hrozící homonymie je zde řešena právě díky přítomnosti / nepřítomnosti RF.

Právě tímto způsobem je RF využito i k eliminaci homonymie mezi 2. a 3. os. sg. ve smíšených paradigmatech tam, kde nacházíme homonymní tvar slovesa *HABERE*. To

15 Haspelmath — Sims (2015, s. 245), hovoří o *reanalýze*, tj. reinterpretaci zaniklých fonologických alternací jako alternací čistě morfologických: „*Mluvní reinterpretovali automatickou alternaci jako signál (nebo paralelní signál) konkrétního morfologického vzorce.*“

16 Jeden z recenzentů připojuje zajímavý doklad morfologizace RF také ve standardní italštině. Podle Canepariho *Manuale di pronuncia italiana* (1999, s. 160–162) je ve dvojici *pago tutto / pagò tutto* („platím vše“ vs. „zaplatil vše“) u druhého případu řešena kolize dvou hlavních přízvuků posunem přízvuku na první slabiku; tím se však prozodická struktura obou sekvencí stává téměř identickou, jediným rozdílem je pak RF u druhého příkladu. Nejsem si jistý, zda lze toto označit za morfologizaci RF. Zde je RF spouštěno pravidelně po koncovém přízvuku a k výše uvedeným dvojicím pak můžeme přidat celou řadu dalších podobných příkladů jako *dà molto / da molto*. V této dvojici pak už nelze hovořit o kompenzačním posunu přízvuku, neboť tu máme jednoslabičné slovo (jako příklad kontrastivní funkce RF to může sloužit možná lépe). Obávám se, že je ve hře více fenoménů najednou, zejména vstupuje do hry nesnadná otázka neutralizace přízvuků, popř. souhra hlavního a vedlejšího přízvuku (srov. k tomu např. Loporcaro, 1997, s. 5–7).

platí bez ohledu na typ smíšeného paradigmatu, jak vidíme na příkladu (12), který je strukturně identický s příkladem (1) (zde jde o dialekt vesničky Conversano, Apulie, prov. Bari; srov. Torcolacci 2015, s. 52):

(12)

	SINGULÁR	PLURÁL
1. os.	so f'fatt	am 'fatt
2. os.	a 'fatt	avet 'fatt
3. os.	a f'fatt	an 'fatt

Zejména to pak platí tam, kde žádné smíšené paradigma není a kde je naopak zobecněno v celém paradigmatu jen sloveso *HABERE* (jde tedy o stejný systém, jaký nacházíme v současné španělštině, kde je pouze *haber*), jak vidíme na příkladu (13) (Santa Maria a Vico, Kampánie, prov. Caserta; srov. Manzini — Savoia 2005, II, s. 779), který tu může zastupovat celou skupinu dialektů pouze s pomocným *HABERE*, v nichž je RF skutečně využito kontrastivně pouze tam, kde je doložena homonymní forma *a* ve 2. a 3. os. sg. (srov. přehled v Manzini — Savoia, 2005, II, s. 779–797; též Torcolacci, 2015, s. 56).

(13)

	SINGULÁR	PLURÁL
1. os.	ad'dʒu və'nutə	am'mu və'nutə
2. os.	a və'nutə	a'litə və'nutə
3. os.	a vvə'nutə	an'nu və'nutə

6. ZÁVĚR

V tomto článku jsem se pokusil ukázat dva pozoruhodné jazykové jevy, typické zejména pro italské dialekty, a nastínil jsem jejich souvislost. RF je — alespoň v dialekttech — lexikálně podmíněný proces, jehož původ sahá k asimilaci konsonantů v sandhi. Jakmile se tato asimilační podmínka vytratí ztrátou koncových souhlásek, RF zůstává k dispozici jako „volný“ mechanismus, jenž se může různě *reanalyzovat* či *morfologizovat*, aby tak plnil určité morfologické funkce. Takovou morfologizaci lze pak vidět (nejen) ve smíšených paradigmattech, kde je RF využito k signalizaci různých morfosyntaktických protikladů uvnitř těchto paradigmat, zejména pak k odlišení 2. a 3. os. sg., kde shodný tvar *a* (z lat. *ha(be)s/ha(be)t*) tuto distinkci nezajišťuje. Jak RF, tak smíšená paradigmata mimoto ukazují, jak složité mohou být různé morfologické systémy a jak tato komplexita komplikuje obecnou definici „slova“.

LITERATURA

- ADAMS, J. N. (2013): *Social Variation and the Latin Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ASHBY, M. — MAIDMENT, J. (2015): *Úvod do obecné fonetiky*. [Z angl. orig. *Introducing phonetic science* přeložil Tomáš Duběda]. Praha: Karolinum.
- BENTLEY, D. — EYTHÓRSSON, T. (2001): Alternation according to person in Italo-Romance. In: L. J. BRINTON (ed.), *Historical Linguistics 1999. Selected papers from the 14th International Conference on Historical Linguistics, Vancouver, 9-13 August 1999*. Amsterdam: John Benjamins, s. 63-74.
- BIBERAUER, T. — D'ALESSANDRO, R. (2006): Syntactic Doubling and the Encoding of Voice in Eastern Abruzzese. In: D. BAUMER — D. MONTERO — M. SCANLON (eds.), *Proceedings of the 25th West Coast Conference on Formal Linguistics*. Somerville (MA): Cascadilla Proceedings Project, s. 87-95.
- CENNAMO, M. (2001): L'Inaccusatività in alcune varietà campane: teorie e dati a confronto. In: R. SORNICOLA — E. STENTA KROSBAKKEN — C. STROMBOLI (eds.), *Dati empirici e teorie linguistiche: Atti del XXXIII Congresso della Società di Linguistica Italiana, Napoli, 28-30 ottobre 1999*. Roma: Bulzoni, s. 427-453.
- CENNAMO, M. (2010): Perfective auxiliaries in the pluperfect in some southern Italian dialects. In: R. D'ALESSANDRO — A. LEDGEWAY — I. ROBERTS (eds.), *Syntactic Variation: The dialects of Italy*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 210-224.
- DE BLASI, N. (2014): *Geografia e storia dell'italiano regionale*. Bologna: il Mulino.
- DUBĚDA, T. (2005): *Jazyky a jejich zvuky. Univerzálie a typologie ve fonetice a fonologii*. Praha: Karolinum.
- HAMPLOVÁ, S. (2004): *Mluvnice italštiny*. Praha: Leda.
- HASPELMATH, M. — SIMS, A. (2015): *O čem je morfologie*. [Z angl. originálu *Understanding Morphology*, 2nd edition přeložili Aleš Klégr a Kateřina Vašků.] Praha: Karolinum.
- HONČOVÁ, M. (2011): *La scelta del verbo ausiliare nei dialetti di Corropoli e Nereto*. Nепublikovaná PhD dizertace. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- KRÄMER, M. (2009): *The Phonology of Italian*. Oxford: Oxford University Press.
- LEDGEWAY, A. (2009): *Grammatica diacronica del napoletano*. Tübingen: Max Niemeyer.
- LEDGEWAY, A. (2012): *From Latin to Romance*. Oxford: Oxford University Press.
- LEGENDRE, G. (2010): A Formal Typology of Person-based Auxiliary Selection in Italo-Romance. In: R. D'ALESSANDRO — A. LEDGEWAY — I. ROBERTS (eds.), *Syntactic Variation: The dialects of Italy*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 186-200.
- LOPORCARO, M. (1997): *L'origine del raddoppiamento fonosintattico*. Basel-Tübingen: Francke.
- LOPORCARO, M. (2001): La selezione dell'ausiliare nei dialetti italiani: dati e teorie. In: R. SORNICOLA — E. STENTA KROSBAKKEN — C. STROMBOLI (eds.), *Dati empirici e teorie linguistiche: Atti del XXXIII Congresso della Società di Linguistica Italiana, Napoli, 28-30 ottobre 1999*. Roma: Bulzoni, s. 455-476.
- LOPORCARO, M. (2007): On triple auxiliiation in Romance. *Linguistics*, 45, 1, s. 173-222.
- LOPORCARO, M. (2014): Perfective auxiliiation in Italo-Romance. In: P. BENINCÀ — A. LEDGEWAY — N. VINCENT (eds.), *Diachrony and Dialects. Grammatical Change in the Dialects of Italy*. Oxford: Oxford University Press, s. 48-70.
- LOPORCARO, M. (2015): *Vowel Length from Latin to Romance*. Oxford: Oxford University Press.
- MAIDEN, M. (1989): Sulla morfologizzazione della metafonesi nei dialetti italiani meridionali. *Zeitschrift für romanische Philologie*, 105, s. 178-192.
- MAIDEN, M. (1991): *Interactive Morphology. Metaphony in Italy*. London: Routledge.
- MANZINI, M. R. — SAVOIA, L. M. (2005): *I dialetti italiani e romanci. Morfosintassi*

- generativa*. Vol. I-III. Alessandria: Edizioni dell'Orso.
- SAMPSON, R. (2016): Sandhi phenomena. In: A. LEDGEWAY — M. MAIDEN (eds.), *The Oxford Guide to the Romance Languages*. Oxford: Oxford University Press, s. 669–680.
- ŠTICHAUER, P. (2016): Paradigmi misti in alcuni dialetti italo-romanzi: un approccio morfologico. *AUC Philologica, Romanistica Pragensis XXI*, s. 9–20.
- TORCOLACCI, G. (2015): *Marking the Default. Auxiliary selection in Southern Italian dialects*. PhD dizertace, Univerzita Leiden. Utrecht: LOT.
- VINCENZI, G. C. (2003): *Apofonia e metaforia nei dialetti d'Italia*. Bologna: Pàtron.

Pavel Štichauer | Ústav románských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy |
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
pavel.stichauer@ff.cuni.cz